

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

Бадик Любов Сергіївна

студентка 3 курсу спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія)
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Власенко Руслана Петрівна

доцент кафедри екології та географії, кандидат біологічних наук, доцент.
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Постановка проблеми. Вивчення населення України є важливим компонентом шкільного курсу географії у 8 класі. Формування у здобувачів загальної середньої освіти знань про демографічні процеси, розселення, етнічний і релігійний склад населення сприяє розумінню складних суспільних явищ, вихованню толерантності та громадянської відповідальності. Водночас, викладання цих тем потребує використання ефективних методичних підходів, спрямованих на оптимальне досягнення освітніх цілей. Тому метою даної роботи було вивчення методичних аспектів дослідження населення у курсі «Україна у світі: природа, населення».

Вивченню методичних аспектів дослідження населення України у шкільному курсі географії присвячено праці В. М. Бойко [1], Г. Гільберг, І. Гудзеляк [3], С. Г. Кобернік., Р. Р. Коваленко [5], Л. Б. Паламарчук, В. Ю. Пестушко, В. В. Совенко, В. С. Костюк, О. Я. Скуратович та інші.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до чинної навчальної програми, розділ «Населення України» вивчається у 8 класі в обсязі 12 годин і включає такі теми: «Демографічні процеси та статево-віковий склад населення», «Розселення», «Етнічний і релігійний склад», «Зайнятість населення».

При вивченні демографічних процесів та статево-вікового складу населення передбачено розгляд природного і механічного руху, статево-вікових пірамід, аналіз причин та наслідків демографічної кризи в Україні.

Так, можна запропонувати за статистичними даними побудувати діаграму, наприклад, динаміка зміни чисельності населення України (Рис. 1) .

Рис 1. Динаміка зміни чисельності населення України

Тема “Розселення населення” передбачає формування у здобувачів загальної середньої освіти знань про густоту населення, міські агломерації, типи сільських поселень, тощо. Саме в цій темі можна застосувати картографічний метод роботи з учнями [8]. За картою «Густота населення», можна охарактеризувати міста мільйонери, визначити густоту населення в областях України, побудувавши діаграми та графіки за статистичною інформацією. Проблемно-пошукові завдання стосуються причин нерівномірності розселення, відмінностей у розселенні між містами і селами населення [3, 8].

Вивчаючи етнічний і релігійний склад, здобувачі загальної середньої освіти аналізують етнічну карту України, знайомлячись із особливостями розміщення національних меншин, осередками найбільших релігійних громад. Важливо сформуванати у здобувачів освіти розуміння етнічного та релігійного різноманіття українського суспільства, толерантне ставлення до представників різних етносів та конфесій. Так, наприклад, учням можна запропонувати скласти «Етнічний пазл» (Рис. 2).

 <p>Бойки</p>	<p>Етнографічна група українського народу, що розселена по обидва узбіччя середньої частини Українських Карпат. Займає Високі Бескиди, східну частину Середніх Бескидів, західну частину Горганів та Центрально-Карпатську улоговину, що на півдні до них прилягає.</p>	 <p>Гуцули</p>	<p>Величезну увагу приділяють одягу люблять вбиратися, причому навіть чоловічі куртки-китари розшиті золотом і прикрашені помпонами. Прикрашають будинки рушниками та килимами. Люблять зброю. Якщо пощастить, можна зустріти мольфара. Мольфари користуються незаперечним авторитетом.</p>
<p>Нашадки сербів або стародавнього слов'янського племені білих хорватів. Нерідко називають себе «верховинцями». Розмовляють на своєму діалекті. Часто вживають частку «бойко» – означає «тільки, таю».</p>	<p>Будують монументальні і прості хати: стіни складають з масивних ялинових колод, дах криють переважно «китицями» (пов'язаними солом'яними снопами). Вікна, двері, ворота розписують дивовижними орнаментами. Одним з важливих елементів розпису є «дерево життя».</p>	<p>Етнографічна група українців, яка проживає у Карпатах та які, за однією з версій, є нашадками найстародавнього племені літописних улчів. Є чи не єдиною групою українського етносу, для якої вівчарство завжди було провідною галуззю господарства.</p>	<p>Проживають в таких областях України як Івано-Франківська, Чернівецька і Закарпатська (Верховинський, південна частина Косівського і Падірвинського районів Івано-Франківської області, Путильський та південна частина Вишницького району Чернівецької області, більша частина Рахівського району Закарпатської області). Також проживають на півночі Румунії — на Мармароші та південній Буковині</p>
 <p>Лемки</p>	<p>Найзахідніша етнографічна група українського народу. Вони здавна займали територію по обох схилах Східних Бескидів між річками Сяном і Попрадом на захід від річки Уж. Також живуть на території Польщі, Словаччини й на сході Великоберезнянського і в Перечинському районі Закарпаття. Є їхні поселення на Донбасі, у Тернопільській і Львівській областях унаслідок їхнього насильницького переселення час і після Другої світової війни.</p>	 <p>Полищуки</p>	<p>Етнографічна група українців та білорусів, яка розташована в районі українсько-білоруського міжетнічного порубіжжя Полісся містить у собі риси як української так і частково білоруської культури</p>
<p>Традиційні вбрання їх легко впізнати. Чоловіки носили суконне пальто чуганю, незвичайне для українців, жінки – білі косинки і широке візерункове намисто «снлянку». Сьогодні на базарах Західної України можна зустріти дерев'яних орлів і обплетені дротом тарілки – зразки традиційного ремесла, іменованого «дротярство».</p>	<p>Історична доля їх найдраматичніша. Вони неодноразово зазнавали не тільки вимушених переселень з рідної землі, а й асиміляційних процесів з боку сусідів.</p>	<p>Основним місцем проживання були басейни Прип'яті та Горині, що нині вкочас північні райони Волинської, Житомирської, Київської та Рівненської областей в Україні. Антропологічно мають дуже низьке і широке обличчя, максимально розвинуте надбрів'я, масивне чоло. Зріст середній, а колір волосся світліший.</p>	<p>Робили житло з масивних колод, не білили, покривали двосхилим дахом «накатом», опалювали нерідко «по-чорному». Відгомони культури Київської Русі відчувуються і в елементах одягу (обруси, плати, зав'язки, серпанки), і в обрядовості («викликання померлих на розмову» Підперезувалися і хусткою, і лляним поясом.</p>

Рис. 2 «Етнічний пазл»

Тема зайнятості населення розкривається через ознайомлення з віковими групами та їх участю у трудовій діяльності, секторальною зайнятістю, проблемою безробіття [3].

Методичні засади включають аналіз статево-вікових пірамід з точки зору працездатного населення, діаграм зайнятості за секторами економіки, статистики безробіття. Проблемно-пошукові завдання можуть стосуватись регіональних і галузевих особливостей зайнятості, шляхів подолання безробіття.

У сучасних закладах загальної середньої освіти підручник має одне з важливих значень, зокрема виконує такі основні функції: є джерелом навчальної інформації та засобом навчання. Учитель за допомогою книги формує у здобувачів загальної середньої освіти пошуково – дослідницьку компетентність. Так, наприклад прочитавши параграф «Розміщення населення на земній кулі та в Україні», можна запропонувати учням скласти таблицю за густотою населення

або ж виконати творче завдання - написати есе про міські та сільські населенні пункти [7].

У таблиці 1 проаналізовано підручники для 8 класу щодо висвітлення теми “Населення України”:

Таблиця 1

Аналіз підручників для 8 класу щодо висвітлення теми “Населення України”

Автор підручника	Характеристика
В. Бойко [1]	детальний розгляд динаміки людності в Україні з поданням графіків та основних чинників - доповнення матеріалу щодо статево-вікової структури та міграцій ілюстраціями, таблицями, пірамідами, графіками
В. Пестушко, Г. Уварова, А. Довгань [6]	детальний розгляд питань статево-вікової структури та тривалості життя в Україні на основі найновіших регіональних даних - посилання на інформаційні ресурси з QR-кодами
С. Кобернік, Р. Коваленко [5]	наявність проблемно-пошукових запитань по змісту теми - подання статево-вікової структури в динаміці з пірамідами різних періодів та графіком зміни вікових часток
Т. Гільберг [2]	акцент на складових здоров'я як чинниках тривалості життя - проблемно-пошукові запитання по ходу викладу теми

Порівняльний аналіз підручників для 8 класу показав, що найґрунтовніше демографічна проблематика розкрита у підручниках авторства В. Бойко (детальний розгляд динаміки та чинників зміни людності України, якісний ілюстративний матеріал) [1], В. Пестушко та ін. (розгляд статево-вікового складу та тривалості життя на основі новітніх регіональних даних) [6] і С. Коберніка, Р. Коваленко (подання матеріалу через проблемно-пошукові запитання, порівняння статево-вікових пірамід у динаміці) [5].

В Носівському ЗЗСО І-ІІІ ступенів було проведено опитування 30 учнів 8 класу, підручники яких авторів їм найбільше подобаються за поданням навчального матеріалу. За результатами опитування з'ясовано, що 17 респондентів, що складає 56,7% проголосували за підручник В. Бойко, 12, що склало 40% - надають перевагу підручнику В. Пестушко, Г. Уварова, А. Довгань, а 8 (26,7%) здобувачів класу вважають, що найкращим є підручник С. Кобернік, Р. Коваленко, і лише 6 учнів, що відповідає 20% вважають підручник Т. Гільберга – найкращим. Статистику відповідей здобувачів загальної середньої освіти представлено на рис.3.

Підручники, яких авторів найбільше подобаються вам, за поданням матеріалу?

 Копіювати

30 відповідей

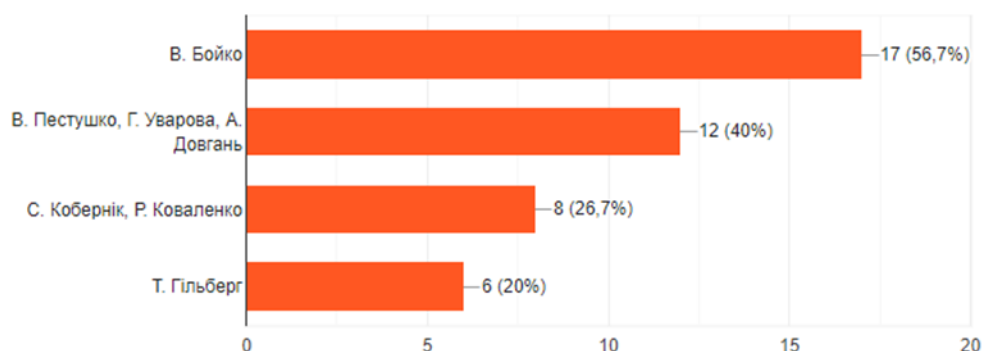

Рис. 3. Опитування здобувачів вищої освіти Носівського ЗЗСО щодо підручників з географії 8 класу різних авторів за поданням матеріалу.

На нашу думку підручнику В. Бойка є логічно структурований, цікавий та зручний у використанні здобувачами освіти, він відповідає сучасним вимогам сьогодення. Також в підручнику досить добре розкрито дивовижну природу нашої Батьківщини.

Вагома роль у вивченні населення належить практичним роботам (навчальним, тренувальним, підсумковим), які сприяють формуванню в учнів умінь використовувати здобуті демографічні знання, працювати з різними джерелами інформації. Ефективним методичним прийомом є також проведення нетрадиційних уроків (уроків-досліджень, ділових ігор, конференцій тощо), спрямованих на розвиток пізнавальної активності та творчості учнів [4].

Нетрадиційні (нестандартні) уроки - це спеціально сконструйовані, творчі, імпровізовані навчальні заняття, які відрізняються незвичайними підходами до їх організації та проведення. Вони дозволяють відійти від стандартних форм навчання, активізувати пізнавальну діяльність учнів, розвинути їх креативність та самостійність. Одним із нестандартних уроків, може бути урок – гра проведена за допомогою платформи Wordwall. На (Рис. 4) зображено приклад такої гри співставити терміни з визначеннями за темою «Демографія, населення світу»

Механічний рух населення	<input type="text"/>	Наука, об'єктом дослідження якої є народи, їхня культура і побут, походження (етногенез), розселення, процеси культурно-побутових відносин на всіх етапах історії людства.
Демографія	<input type="text"/>	Процес збільшення/зменшення кількості населення за рахунок народжуваності та смертності
Природний рух населення	<input type="text"/>	Системне зниження чисельності населення країни
Соціологія	<input type="text"/>	Переміщення людей через кордони тих чи інших територій зі зміною місця проживання назавжди, на більш-менш тривалий час або з регулярним поверненням до нього.
Депопуляція	<input type="text"/>	Наука, яка вивчає розмір, структури, динаміку руху і розвиток населення
Етнографія	<input type="text"/>	Наука про умови та процеси у суспільстві, а також їх дослідження.
"Старіння нації"	<input type="text"/>	Зростання частки населення похилого віку
Маятникові міграції	<input type="text"/>	Регулярні поїздки з одного населеного пункту в інший- на роботу чи навчання і назад

Рис. 4. Гра: « Демографія населення світу - терміни»

Висновки. Основними методологічними принципами дослідження населення є системність, історизм, територіальність. До окремих методів належать статистичний, картографічний, системно-структурний аналіз, моделювання та прогнозування демографічних процесів.

У результатах проведеного літературного огляду було з'ясовано, що питання методики вивчення населення України в шкільному курсі географії неможливе без підручника. Аналізуючи підручники нами було з'ясовано, що відбулися кардинальні зміни в змісті підручників, а також визначено в результаті опитування респондентів, що перше місце посідає підручник В. Бойка.

Формування практичних умінь і навичок учнів при вивченні теми населення України забезпечується шляхом виконання практичних робіт, серед яких розрізняють тренувальні, навчальні та підсумкові.

Застосування нетрадиційних форм проведення уроків (дослідження, ділові ігри, прес-конференції тощо) сприяє пізнавальній активності та інтересу учнів до вивчення демографічних питань.

Таким чином, методика вивчення населення в курсі «Україна у світі: природа, населення» для 8 класу має обґрунтування на поєднанні різноманітних методологічних підходів, навчальних технологій, форм організації пізнавальної діяльності учнів. Це дозволяє сформувати у школярів цілесну систему демографічних знань та практичних умінь.

Список літератури

1. Бойко В. М. Географія : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів / В. М. Бойко І. Л. Дітчук. Київ. : СИЦІЯ, 2016. 256 с.
2. Географія : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. /Т. Г. Гільберг, Л. Б. Паламарчук, В. В. Совенко. К.: Грамота, 2016. 264 с.

3. Гудзеляк І. Навчальна дисципліна “Географія населення світу” у професійній підготовці учителів географії. *Актуальні питання у сучасній науці*, (8 (14)). 2023. С.233-236.
4. Костюк В. С., Власенко Р. П., Андрійчук Т. В., Корінний В. І. Особливості формування структурно-функціональних компонентів освітнього середовища у процесі викладання географічних дисциплін. *Інноваційна педагогіка*. 2022. №1 (53). С. 61-65.
5. Методика навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах: навчально-методичний посібник / Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Скуратович О. Я.; за редакцією С.Г. Коберніка. Навч. книга, 2005. 319 с.
6. Пестушко В. Ю. Географія у незвичному ракурсі: Несподівані запитання, цікаві завдання, пізнавальні відповіді. Київ.: Генеза, 2006. 160 с.
7. Покась, Л. А. Можливості підручника географії у формуванні пошуково – дослідницької компетентності учнів. *Проблеми сучасного підручника*, 2016. с. 339–348.
8. Vlasenko R., Harbar O., Kostiuk V., Andrijchuk T., Demchuk N. Spatio-Temporal Analysis of the Disease Incidence in the population of Lviv region. *Forum geografic*. 2020. Vol. 19, № 2. P. 189-199.